

John Holmwood (ed.)
A Manifesto for Public University
 London: Bloomsbury Academic,
 2011. 168 s.

Britský sociolog John Holmwood, který působí na universitě v Nottinghamu, je editorem a jedním z autorů knihy vzniklé v reakci na tzv. Brownovu zprávu (*The Independent Review of Higher Education Funding and Student Finance*) zveřejněné v říjnu 2010. Na jejím základě byla přijata některá problematická opatření konzervativně-liberální vlády. Především šlo o zvýšení horní hranice školného na 9000 liber – předchozí hranice byla 6000 liber, Brownova zpráva doporučovala úplné odstranění horní hranice školného. Kromě toho byl výrazně omezen objem veřejných finančních prostředků na vysoké školství (o 40 % méně do roku 2014/2015, škrtly postihly zejména financování vzdělávací činnosti).

Pojem veřejná univerzita tak, jak je použit v názvu i obsahu knihy, neznamena v tomto případě jenom skutečnost, že je financovaná z veřejných prostředků, ale jde o obecnější pohled na současné (a budoucí) univerzity a jejich funkce ve společnosti.

Pro Holmwooda zosobňuje Brownova zpráva ohrožení veřejné role vysokých škol. V uvažování o vysokých školách a vysokoškolském vzdělávání totiž dominuje myšlení, v němž se univerzity stávají tržním subjektem a vzájemně si konkurují. Vysokoškolské vzdělání slouží k zvýšení

individuálního lidského kapitálu a již není sociálním právem. A konečně, dříve volně přístupné vědění, které univerzity produkují, se stává předmětem obchodování. To samozřejmě není nová situace, protože takový tlak se s různou intenzitou objevuje několik desetiletí, ale právě dnes v kombinaci s doznívající ekonomickou krizí a obecnou krizí moderního demokratického státu je výrazně silnější. Kromě toho jsou tyto trendy v rozporu s oficiálními deklamacemi britské vlády o zvyšování sociální mobility a rovnosti přístupu ke vzdělání.

Tento úvod naznačuje, že popsání skutečnosti se týkají především Velké Británie (Skotsko má vlastní vysokoškolský systém), ale v některých ohledech jsou to situace a trendy blízké i českému vysokému školství. Momentálně sice utichly debaty o školném a vše má (zatím) zůstat při starém, ale tlak na české vysoké školy, aby „prodávaly“ své poznatky a byly v úzkém vztahu k průmyslu a byznysu, aby si na sebe samy dokázaly vydělat, je citelný. České vysoké školy se aktuálně vyrovnávají i s úsporami veřejných rozpočtů ve jménu rozpočtové zodpovědnosti nebo s dlouhodobě nejasnou vědní politikou. I z těchto důvodů má smysl si blíže představit jeden výrazný výsek britské debaty o roli vysokých škol.

Samozřejmě i zde jde o debatu hodnotově zatíženou. Postoje, které jsou prezentovány jednotlivými autory, nejsou „objektivní“, byť jsou některé z nich vytvářeny na základě

objektivních (statistických) dat. Mezi nimi vyčnívá svou hodnotovou odlišností text *Positive Future for Higher Education in England* Sira Steva Smithe, bývalého předsedy Sdružení britských univerzit.¹ Ten beze zbytku podporuje kroky vlády a tím, že je zařazen až na konec knihy, jeho diametrálně odlišná pozice ještě více vystupuje.² Používá přesně stejný typ ekonomického jazyka, který kritizují jiní spoluautoři, a přiznává, že tento způsob komunikace navenek byl a je z jeho hlediska (z hlediska sdružení) jedinou správnou možností, jak vysoké školství prezentovat a jak udržet jeho financování ze strany vlády. Stav, ve kterém se vysoké školství nachází, popisuje jako příslib do budoucnosti a rovněž tento způsob uvažování považuje za nezvratný. To, co ostatní autoři považují za fakt, např. snižování veřejných financí, nerovnost v přístupu k vysokoškolskému vzdělání, nebo tlak na sociální a humanitní vědy prostřednictvím omezení financování, jsou z jeho pohledu mýty, které se snaží rozbořit. Role univerzit nedává do souvislosti s veřejným dobrem, ale s ekonomickým rozvojem, jehož je veřejná prospěšnost logickým důsledkem.

¹ Zájmové sdružení začalo neformálně fungovat už v 19. století, dnes má 133 členů, více na <http://www.universitiesuk.ac.uk>

² Nicméně reakce na Brownovu zprávu ze strany rektorů byly stejně pozitivní, na rozdíl od reakcí studentů, odborů, apod., viz. <http://www.timeshighereducation.co.uk/news/browne-review-how-britain-has-reacted/413870.article>.

Proti němu je postaveno několik dalších textů, jejichž autory spojuje veřejná aktivita namířená proti komercializaci vysokých škol a vědy a kritika veřejné politiky v oblasti vysokého školství. Někteří z nich předkládají jako odpověď na otázku, co má být veřejná univerzita, vlastní konceptuální vymezení univerzity (např. Burawoy), jiní se zaměřují jen na některé funkce univerzit, zejména na vědu a výzkum (např. Moriarty). Třetí autorský proud je zastoupen analýzou nerovnosti v přístupu na vysoké školy jako znaku rezignace na sociální rovnost (např. Reay).

Zvyšující se nerovností přístupů ke vzdělání se zabývá také příspěvek Stephena Mcaye a Karen Rowlingson (oba působí na University of Birmingham a zabývají se veřejnou politikou). Británie je zemí, která má společně s USA a Brazílií nejnižší úroveň sociální mobility, tedy místem, kde nejvíce záleží na tom, kdo jsou vaši rodiče. Prostřednictvím socioekonomické analýzy příjmů a vzdělání a analýzou veřejného mínění o vysokém školství autoři ukazují nárůst společenských nerovností, tj. omezování sociálních práv, včetně práva na vzdělání.

Diane Reay (University of Cambridge) upozorňuje, že přestože britský vysokoškolský systém vždy fungoval do větší či menší míry elitářsky, data naznačují, že v období od roku 2000 se stal ještě mnohem více segregující a selektivní, a to navzdory obecné masifikaci vysokého školství. Na „Oxbridge“ chodí stále především

absolventi soukromých škol a také ti, jejichž rodiče jsou absolventy prestižních univerzit: jejich životní cesta je do značné míry předurčená. Pro pozastavenou českou debatu o školním mohou být zajímavé i výsledky výzkumu mezi potenciálními studenty vysokých škol, kde je velký podíl těch, kteří považují předpokládané zadlužení díky školnému za důvod proč vůbec nestudovat. V této souvislosti je možné zmínit pozici Velké Británie v rámci OECD jako státu s nejnižším podílem veřejných výdajů na vysoké školství a současně s nejvyšším školným na veřejných univerzitách.

Nejen z historického hlediska je mimořádně zajímavý příspěvek, v němž se Desmond King (University of Oxford) věnuje otázce směřování sociálně vědního výzkumu v souvislosti s veřejným financováním. Hlavní otázkou je, zda má být takový výzkum silně podmíněný požadavky státu a dělat to, co potřebuje stát pro podporu sociálního a ekonomického rozvoje (zjednodušeně aplikovaný sociální výzkum), nebo má být kriticko-reflexivním výzkumem a zkoumat to, co považuje za důležité (tj. základní výzkum, „čistý“)? Tuto otázku analyzuje pro případ Velké Británie a svou analýzu začíná v optimistickém poválečném období, kdy se sociální vědy staly objektem zájmu vládních a parlamentních orgánů a byly jako uznávané „motory“ rozvoje společnosti také finančně podporovány. Otázka financování a „užitečnosti“ sociálních

věd měla tedy během času do značné míry odlišné odpovědi: během prvních let obnovy země nebyla jejich schopnost zkoumat relevantní témata významným způsobem zpochybňována, a proto byly bohatě veřejně financovány; v době vlády Margaret Thatcherové byla naopak silná tendence je zcela vyřadit z oblasti „vědy“ a bylo diskutováno úplné zmrazení jejich finanční podpory. Podobné tendence existují z pohledu autora i v současnosti. Odpověď na otázku, kterou si kladl v úvodu, zní ale trochu předvídatelně: rovnoměrně financovat obojí typ výzkumu.

Philip Moriarty (fyzik a profesor na univerzitě v Nottinghamu) analyzuje stav britské vědy (hlavně její technicko-přírodovědné části) určené dnes nároky Research Council UK a Higher Education Council Founding for England ve vztahu k Mertonovým normám vědecké činnosti (CUDOS)³, které ztotožňuje s požadavky, které by měly být kladeny i na současnou vědu a výzkum. Pro účely textu si vybírá *komunalismus* (*communalism*), který implikuje, že výsledky vědeckého zkoumání jsou společným vlastnictvím celé vědecké komunity (přeneseně i veřejnosti). A také *nezaujatost* (*disinterestedness*) vědce ve smyslu nekonání pro svůj soukromý zisk. Přístup CUDOS je ve značném rozporu s jiným vlivným (a současnějším) konceptem

³ Více o Mertonových normách vědy na http://en.wikipedia.org/wiki/Mertonian_norms

Johna Zimana o tzv. post-akademické vědě, která překoná mertonovský pohled a v němž bude „sociálněekonomická moc/síla poslední autoritou.“ (str.73).⁴

Michael Burawoy, profesor sociologie na UCLA Berkeley (USA), chápe hlavní funkce univerzity jako zprostředkovatele vědění. Pro její přesnější vymezení si napomáhá hledáním odpovědí na dvě základní otázky: pro koho je vědění určeno a k čemu je vědění? Dnes se zdá, že se ale stává spíše komoditou a jeho podoba je striktně regulována prostřednictvím požadavků efektivity. Převládá tak pohled, že vědění má být instrumentální (jako výsledek požadavků definovaných zvenku) a ztrácí se jeho rozměr reflexivní (jako výsledku dialogu „uvnitř“ vědy). Jím navrhovaná redefinice (veřejné) univerzity má samozřejmě obsahovat oba rozměry vědění a z toho mají vyplývat čtyři funkce univerzity: vytvářet a zprostředkovávat studentům i veřejnosti vědění jako 1) základní profesionální vědění o daném oboru, disciplíně; 2) vědění požadované státem (*advocacy policy knowledge*); 3) tradiční veřejné vědění – zprostředkované médiem, popularizované, 4) kritické vědění v dané disciplíně. Univerzitu tak chápe především jako místo, v němž se odehrává kritická veřejná debata, a které je zároveň

centrem deliberativní (poradní) demokracie, tj. místem, kde se vede diskuse o směřování společnosti.

Historici Nicola Miller a John Sabapathy (University College London) využívají pro svou ideu veřejné univerzity jako východisko a hlavní funkci zodpovědnost (ale ve formě *responsibility*, nikoliv *accountability*) – ke studentům, k integritě vědění, v rámci akademické obce a ke společnosti. Podstatné pro jejich otevřenou univerzitu (*open university*) je kritické přemýšlení o sobě i o společnosti, neredukování vědění a vědy na úzká hodnotící kritéria. I zde je nutným předpokladem neustálá diskuse.

Sám Holmwood se ve svém autorském textu věnuje pojmům „univerzita“, „veřejný“ a „veřejnost“ inspirovan dvěma osobnostmi: Clarkem Kerrem, prvním kancléřem UCLA v Berkeley a pragmatickým filozofem Johnem Deweyem. Kerr přišel v 60. letech 20. století s pojmem *multiversita*, což znamená takovou instituci, která má svou pedagogickou a vědeckou funkci a současně plní také nezpochybnitelnou širší sociální funkci. Multiversita vlastně nenávratně nahrazuje starší podoby univerzity, jak říká Holmwood: „...*there is no way back from the multiversity to an earlier idea of the university*“ (str.28). Holmwood tento pojem považuje za vhodné východisko pro podobu veřejné univerzity. Podle Kerra je *multiversita* nezbytně pluralistická, ale stejně tak plná nerůznějších tenzí, které je potřeba zvládat. V případě nezvládnutí těchto

⁴ V češtině vyšel Zimanovi článek „Akademická a postakademická věda“, časopis Vesmír, 82/1, 2003

tenzí některé funkce atrofují nebo naopak hypertrofují. V současnosti existuje velké napětí mezi rolí vzdělávací a vědeckou (a toho jsme svědky i v České republice), tj. atrofuje vzdělávací funkce, jejíž finanční zdroje jsou stále zmenšovány a hypertrofuje výzkumná funkce, zaměřená výhradně na prioritní oblasti a na jejich rychlý dopad do ekonomiky. Důsledky této atrofie popisuje Holmwood na příkladu. Pro studenty vysoce selektivních výzkumných univerzit platících vysoké školné tato situace znamená, že velká část školného vůbec nepůjde na jejich vzdělávání, ale do univerzitního výzkumu, který je rozpočtem školy podporován mnohem víc než „pouhé“ pedagogické aktivity. Ne-elitní, pedagogicky zaměřené školy nedokáží své finanční zdroje udržet v rovnováze, protože školné nemohou nasadit příliš vysoko, aby vůbec někoho přilákaly.

Atrofování veřejné funkce univerzit znamená ohrožení „kolektivní inteligence“ (pojem použitý Johnem Deweyem) jako aktéra, který vyjadřuje veřejný zájem.⁵ Holmwood k tomu dodává, že veřejný zájem je dnes redukován pouze na trh, protože identifikace veřejného zájmu

⁵ Veřejnost (která je vytvářena stále se rozvíjející řadou akcí jednotlivců, které vždy ovlivňují někoho dalšího, přičemž tyto akce resp. jejich aktéři se uspořádávají do asociací) přitom podle Johna Deweyho teprve vedla ke státu jako typu organizace společnosti.

(zastupujícího veřejnost) je považována v souladu s liberalismem za problematickou, ne-li nemožnou. Současná společnost je tak komplexní a zároveň diferencovaná, že vlastně nelze žádný společný veřejný zájem najít, právě s výjimkou zájmu ekonomického. Dewey tuto faktickou rezignaci na veřejný zájem nazýval „zatmění veřejnosti“ (*eclipse of public*).

Holmwood považuje zachování veřejné funkce univerzit i neredukcionistické pojetí veřejnosti za nezbytné podmínky pro existenci veřejné univerzity jako služby společnosti. V opačném případě se z univerzit stanou jenom další z řady soukromých korporací.

Pro celou knihu je charakteristická akademická (či vědecká) erudice, ale současně i osobní zaujetí autorů. Čtenář, který není dopodrobna obeznámen se situací na britských ostrovech, sice nemůže chápat všechny popisované aktéry a události, ale v obecné rovině rozumí předkládaným argumentům, přestože se někdy zdají být příliš teoretické (Holmwood) nebo idealistické (Miller a Sabapathy). Přečtení této knihy ale povzbuzuje k dalším otázkám a ke hledání podobností a odlišností mezi britskou a českou situací. A to je vlastně víc než uspokojivý výsledek, protože povzbudit a vést diskusi bylo cílem této publikace.

Michaela Šmídová